

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Мороза Юрія Анатолійовича
«Національна традиція біблійних перекладів:
філософсько-релігієзнавчий аналіз»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Біблія протягом століть є тією книгою, яка перекладена на найбільше мов світу. На сучасному етапі розвитку науки переклад Святого Письма тісно пов'язаний із різноманітними сферами людського життя – від богослов'я до комп'ютерної техніки. Згідно даних біблеїста й перекладача Андрія Десницького [Современный библейский перевод: теория и методология 2015 : 7], у 1000 р. н. е. вона була перекладена на 19 мов, до 1500 р. – на 50, до 1900 р. – на 620, а у 2005 р. таких мов було вже 2403: на 426 існував принаймні один повний переклад Біблії, на 1115 – Нового Завіту, на 862 – окремих біблійних книг. Залишаючи осторонь проблему розрізнення мов і діалектів, вимирання окремих мов, очевидним фактом є те, що переклад Біблії активно продовжується.

Складно переоцінити значення національних перекладів Біблії, адже вони стають основою розвитку богословської традиції, широкого наукового дискурсу, літературної творчості, літургійної практики та побутового використання людьми відповідного мовного світу. Переклади Біблії українською мовою фактично стали одними із найважливіших чинників культурно-духовного й державно-політичного самоутвердження в спільноті європейських народів. І одним з актуальних ракурсів вивчення комплексної наукової проблеми перекладу Святого Письма є її філософсько-релігієзнавче дослідження. Саме таку мету й завдання поставив перед собою Мороз Ю.А. на прикладі національних, зокрема українських, перекладів Біблії.

Дисертант обрав оптимальний методологічний підхід – комплексний, за яким він вдало поєднав у своїй дисертаційній роботі методи лінгвістики та теорії

перекладу, феноменології, дискурс-аналізу, компаративістики, текстологічного аналізу, герменевтики, етнолінгвокультурології та історичний. Мороз Ю.А. є продовжувачем наукової школи лінгвістичного релігієзнавства свого наукового керівника професора Богачевської І.В., дослідницькі ідеї якої вмотивовано використовуються в методологічній основі дисертаційної роботи (дис., с.38-39). Така методологічна парадигма уможливила всебічний аналіз традиції національних перекладів, дозволила представити їх не тільки академічно наукове, але й культурно-історичне значення в процесі націєтворення, становлення літературної мови та кристалізації семіозису автономної національної культури.

Дисертаційна робота представлена чіткою науковою мовою, сприймається логічно, цілісно, виклад думок послідовний, композиційні елементи оптимально структуровані.

Новаторськими й на майбутнє продуктивними є положення наукової новизни. Переконливо доведено «релігієзнавчу доцільність скопос-теорії біблійного перекладу, що дозволяє враховувати специфіку конфесійної ситуації та екстралінгвістичні фактори, які зумовлюють «релігійне замовлення» нових біблійних перекладів та перекладацьку стратегію їх створення й дискурс функціонування» (дис., с.10). Запропоновано в методологію філософсько-релігієзнавчих досліджень Біблії поняття «українська національна традиція біблійного перекладу» (дис., с.11), а також висловлено авторську позицію, що «джерелом філософсько-релігієзнавчого вивчення української національної традиції біблійного перекладу мають поставати не лише україномовні біблійні переклади, а й масив перекладів, виконаних церковнослов'янською мовою на українських теренах, що суттєво розширює релігієзнавчо-культурологічний та історичний контекст аналізу біблійних перекладів українського походження» (дис., с.11).

У розділі 1 «Теоретичні засади філософсько-релігієзнавчого дослідження перекладів Біблії» дисертант ґрунтовно представляє історію

вивчення предмету дослідження, що й вимагається для таких кваліфікаційних робіт. У підрозділі 1.1 «Біблійний переклад як предмет богословської та наукової рефлексії» не лише констатуються позиції науковців, але й подається їхня авторська критична оцінка, скажімо, стосовно виділення етапів перекладів Біблії П. Копанєва: «це була типова періодизація радянської доби, що ґрунтувалася на прийнятій історичною наукою суспільно-формаційній періодизації людської цивілізації» (дис., с.16). Мороз Ю. А. дискутує з дисертацією В. Зінякової «Мовно-смісловий універсум релігійної традиції та його зв'язок з неперекладністю сакральних текстів» (дис., с.27-19).

У підрозділі 1.2 «Джерельна база й методологія філософсько-релігієзнавчого дослідження національних традицій біблійних перекладів» дається вмотивована відповідь на запитання «чи є підстави вважати українські переклади Біблії такими, що формують національну традицію біблійного перекладу?» (дис., с.32). Переконаливою є періодизація національної традиції біблійного перекладу: 1) з IX по XVII ст. – період українських перекладів Біблії, виконаних церковнослов'янською мовою; 2) із XIX ст. по сьогодні – період перекладів Біблії, виконаних українською мовою (дис., с. 33). Автор дисертації перелічує й коротко аналізує наявні переклади й художні переспіви Біблії українською мовою. Погоджуємося із релігієзнавчим висновком автора, що «кожен переклад Біблії певною мірою відображає ідеологію тієї конфесії, у якій і для якої він створюється. Конфесійні уявлення про Біблію та функції, які вона може виконувати в громаді, визначають переклад» (дис., с.35). Серед основних перекладознавчих розглядається сучасна теорія скопосу, яка акцентує на «адекватності перекладу», що повинен відповідати передусім меті, з якою створюється переклад, а не оригіналу (дис., с.51-52).

Підрозділ 1.3 «Національна традиція біблійних перекладів як явище духовної культури християнських народів» уточнює базові поняття дисертаційної роботи: переклад і біблійний переклад. На основі релігієзнавчого, філософського й культурологічного розуміння понять традиція,

культурна пам'ять, релігійний ритуал, Мороз Ю.А. пропонує дефініцію поняття «національна традиція біблійних перекладів» – «сукупність текстологічних та герменевтичних акцентів та лінгвістичної специфіки, притаманної та стійко повторюваної у всіх, здійснених на національних теренах, або представниками даної нації, перекладах біблійних текстів, яка виникла й передається на основі спадкоємності віроповчальних позицій, методологічних і герменевтичних програм національних перекладачів Біблії, перекладацьких практик та теоретичних рефлексій процесу біблійного перекладу, творчого осмислення національного перекладацького досвіду та критичної рецепції здобутків інших перекладацьких традицій» (дис., с. 184).

Підрозділ 2.1 «Переклад сакральних текстів у християнській богословській традиції та сучасному релігієзнавчому дискурсі» досліджує особливості християнського розуміння перекладу Біблії як феномену; його біблійне та богословське обґрунтування; процес формування конфесійних особливостей біблійних перекладів в історії християнства.

У підрозділі 2.2 «Переклади Біблії європейськими мовами і формування національних перекладацьких традицій» розглянуто переклади Святого Письма в реформаційно-протестантському дискурсі. Проблема перекладу сакрального тексту є й одним із предметів екуменічного діалогу християнських спільнот, наприклад, між католиками й окремими протестантськими деномінаціями. Прикметно, що папа Франциск став першим римським понтифіком, який відвідав храм вальденсів, які під час зустрічі подарували йому саме Біблію, цінність перекладу якої у минулі століття могла коштувати навіть життя.

Вважаємо, що матеріал другого розділу «Феномен перекладу сакральних текстів у християнстві» важливий не тільки в науковому аспекті конкретної релігієзнавчої проблематики традицій національних біблійних перекладів, але й є цінним у підготовці науково-довідкової, навчально-методичної літератури, в чому виражається виразний практичний вимір дисертаційної роботи Мороза Ю. А.

Розділ 3 «Традиція біблійних перекладів в Україні» доводить «той факт, що ми маємо чотири повні переклади українською мовою, свідчить про те, що наш народ – це культурна, високо розвинута нація» (дис., с. 128).

У підрозділі 3.1 «Українські переклади Біблії церковнослов'янською мовою» хронологічно послідовно й системно аналізується перший етап формування української національної традиції біблійного перекладу, який завершується виходом у світ Острозької Біблії. При використанні текстологічного й компаративного методів, наведено цікаві приклади особливостей перекладу на слов'янську сакральну мову окремих біблійних лексем і словосполучень.

Розділ 3.2 «Специфіка перекладів Біблії українською мовою і перекладацька діяльність Українського Біблійного Товариства» слушно відзначає, що «період створення біблійних текстів на основі протестантських джерел із домінуванням живої народної мови (XV – XVI ст.), пов'язаний з посиленням ренесансних та реформаційних тенденцій до перекладу Біблії живою народною мовою, який ми розглянули у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, фактично є перехідним від першого, церковнослов'янського етапу формування національної традиції біблійного перекладу на українських теренах до його другого етапу, протягом якого йшов тривалий та складний процес появи повного тексту Біблії живою мовою українського народу» (дис., с. 155). Дисертант аналізує історію й сутнісні характеристики української національної традиції біблійного перекладу.

Після відзначення безперечної наукової новизни кандидатського дисертаційного дослідження звернемо увагу також і на певні недоліки роботи.

У першому розділі аналізуються характеристики й функціональне поле поняття «національна традиція біблійних перекладів», але чітка його дефініція представлена лише у Висновках роботи. Слід було це новаторське визначення подати й у підрозділі 1.3.

Вважаємо, що в дисертаційній роботі слід було звернутися до теорії розрізнення т.зв. «мови богів» та «мови людей», адже сакральне належить сфері таємного, тому воно повинно бути «захищене», «відділене» від стихії буденного, тому особливий лексико-семантичний світ виводить його поза межі звичайної, загальноприйнятої мови, що слід враховувати у перекладах Біблії, тексти архаїчної поезії якої використовували архаїзовану лексику, іномовлення, символізм тощо. Зокрема, це було б доречним у підрозділі 2.1 «Переклад сакральних текстів у християнській богословській традиції та сучасному релігієзнавчому дискурсі». На майбутнє у такому напрямі дослідження можна скористатися працями, наприклад, Павла Грінцера.

У підрозділах 2.1 «Переклад сакральних текстів у християнській богословській традиції та сучасному християнському дискурсі» та 2.2 «Переклади Біблії європейськими мовами і формування національних перекладацьких традицій» є окремі фрагменти, в яких дисертант дещо збивається на оповідний характер матеріалу, який, безумовно, тут логічно поданий, але його слід було більш науково лаконічно подати. Такий деталізований фактаж дещо знижує загальний високий академічний науковий рівень дисертаційної роботи.

У третьому розділі слід було вказати на особливості використання того чи іншого варіанту перекладу Біблії українською мовою конкретними християнськими конфесіями, що детерміновано їхніми теологічними парадигмами й ідеологічними орієнтаціями.

Окрім звертання до протестантської традиції розуміння перекладів і сприйняття Біблії, які ґрунтовно розкриті, слід було звернутися, на нашу думку, до корпусу католицького біблієзнавства, зокрема: Догматична конституція про Божественне Одкровення «*Dei Verbum*», прийнята на Другому ватиканському соборі; праці Йозефа Рацінгера, Реймонда Е. Брауна, Деніела Л. Сміт-Крістофера, Дж. Х. Хейза, Джеффри С. Сайкера та інших продовжувачів справи святого Єроніма.

На жаль, в авторефераті й тексті дисертаційної роботи зустрічаються суто технічного характеру стилістичні та орфографічні помилки.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують наукову актуальність, теоретичний рівень й практичну цінність дисертаційної роботи Мороза Ю. А. В цілому дисертаційне дослідження є самостійним та обґрунтованим. Оформлення і виклад дисертації Мороза Ю.А. цілком відповідають вимогам до кваліфікаційних праць, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Висновки дисертаційної роботи належним чином відображені у публікаціях автора, апробовані на наукових конференціях. Друковані праці й автореферат релевантні основним положенням, викладеним у дисертації.

Дисертація й автореферат виконані на належному теоретико-методологічному рівні відповідно до вимог «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року.

Дисертаційне дослідження «Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігієзнавчий аналіз» Мороза Юрія Анатолійовича за своєю актуальністю, теоретичною та практичною значимістю, науковим і теоретичним рівнем, а також новим підходом у постановці й розв'язанні наукових проблем відповідає вимогам МОН України до кандидатської дисертації, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

І. Б. Остащук